

Essays

Geel geluk – Kleur van zonlicht en vrijheid	6
Van Goghs hoge gele noot	44
Olafur Eliasson over de beleving van geel	66

Uitgelichte thema's

Verpakt in geel	26
Tinten geel	32
Daar komt de zon!	40
Kleurtoetsen	60
Kleurtheorie van Goethe	64
Kleurtheorie van Chevreul en Blanc	76
Kleur in de theosofie	78
In geel gekleed	80

Uitgelichte kunst

4	28	30	34
36	56	58	62
74	82	84	92

Bronnen	86
Verantwoording	90
Afbeeldingen	87

Geel geluk

**Kleur van
zonlicht
en vrijheid**

Verpakt in geel

Emile Zola, *La joie de vivre*, 1884

‘Het zal betoveren, het zal lef tonen, het zal zich onderscheiden. Het zal een boek zijn’, luidde de aankondiging van *The Yellow Book* in 1894. Dit Engelse tijdschrift wilde anders zijn en dat begon met het knalgele uiterlijk. Deels was dit een marketingtruc: het viel op en het onderscheidde zich van andere tijdschriften. Maar de makers van *The Yellow Book* kozen vooral voor geel omdat het associaties opriep met de gele omslagen van moderne Franse romans van uitgeverij Charpentier in Parijs. Vernieuwende schrijvers als Emile Zola schreven over hun eigen tijd op een heel directe, realistische manier en dat werd als schokkend ervaren. Oscar Wilde legde de link met de ‘scandaleuze’ gele boeken al in zijn roman *The Picture of Dorian Gray* (1891), waarin de hoofdpersoon Dorian zich laat verleiden door het lezen van een gele, Franse roman. Geel als symbool van moderniteit, rebellie en decadentie paste helemaal bij de ideeën van *The Yellow Book*.

Gedurfd waren vooral de eerste omslagen, ontworpen door de jonge kunstenaar Aubrey Beardsley. Hij maakte optimaal gebruik van het geel-zwart contrast om verschillende vrouwenfiguren op te voeren: een jonge vrouw in haar bibliotheek, een ander die zich opmaakt in haar slaapkamer, en een gemaskerde vrouw en man met dubbelzinnige glimlach, misschien een sekswerker en haar klant. Dat laatste beeld sluit aan bij het idee van geel als de kleur van losbandigheid en prostitutie.

Het provocerende karakter van het tijdschrift kwam tot een hoogtepunt toen Oscar Wilde in 1895 werd gearresteerd wegens vermeende homoseksualiteit ‘met een geel boek onder zijn arm’.

De media berichtten – mogelijk ten onrechte – dat het een exemplaar van *The Yellow Book* was, waardoor het ook met homoseksualiteit werd geassocieerd. Het kantoor van het tijdschrift werd aangevallen en Beardsley ontslagen. In 2016 schilderde Marlene Dumas een portret van Wilde met een opvallend geel accent, een kleur waarmee hij sterk verbonden was. Ze gaf hem gele handschoenen, geliefd bij dandy’s of elegant geklede heren in de 19de eeuw. Het leverde hun in Frankrijk zelfs de bijnaam op van ‘gants jaunes’ (letterlijk gele handschoenen).

Marlene Dumas, *Oscar Wilde*, 2016

Aubrey Beardsley, omslagillustraties *The Yellow Book*, 1894

Vittorio Matteo Corcos

Dromen

1896

Dromen van Vittorio Corcos zorgde meteen voor opschudding toen het in 1896 in Florence voor het eerst werd tentoongesteld. De jonge vrouw kijkt de toeschouwer recht aan en houdt diens aandacht met een raadselachtige blik vast. Mensen speculeerden over wat haar dromen zouden kunnen zijn en vermoedden allerlei verlangens of duistere geheimen. De stapel gele boeken op de bank lijkt misschien onschuldig, maar tijdgenoten van Corcos herkenden meteen de moderne, weinig verhullende Franse romans die toen als gewaagd golden. De jonge vrouw oogt onafhankelijk en zelfverzekerd, net als de hoofdpersonen in de romans die ze leest. Een journalist schreef: 'In de literatuur hebben we het meisje van onze tijd vaker gezien, (...) niet in de schilderkunst. Corcos is daarin met zijn magische penseel meesterlijk geslaagd.'

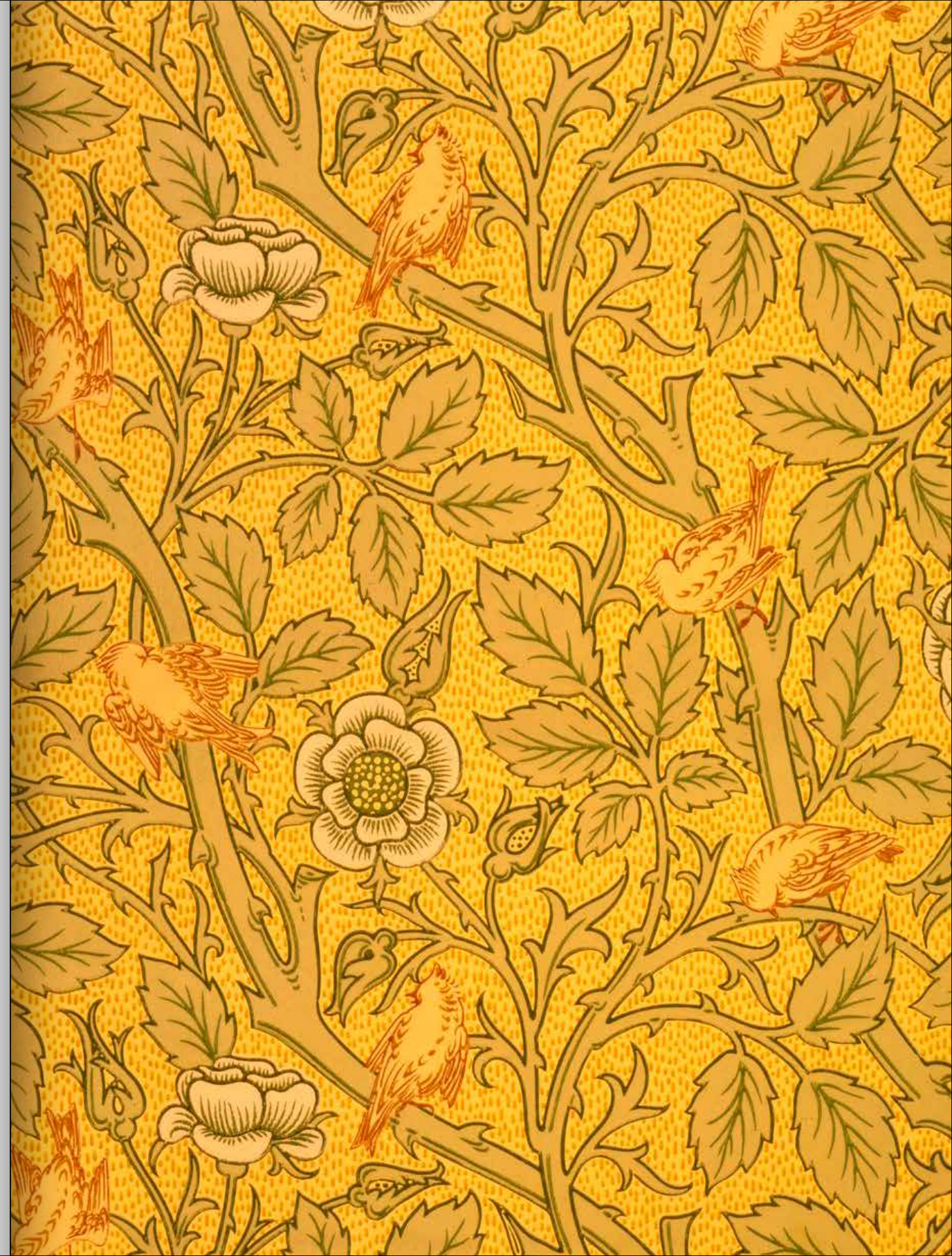
Charlotte Perkins Gilman

The Yellow Wallpaper

1892

De hoofdpersoon in het verhaal *The Yellow Wallpaper* (1892) beschrijft de kleur van het behang in haar slaapkamer als 'afstotend, bijna weerzinwekkend; een smeulend onzuiver geel, vreemd vervagend door het langzaam verglijdende zonlicht'. Na de geboorte van haar baby lijdt ze aan een 'zenuwdepressie' en moet ze van haar man volledige rust nemen – een situatie die schrijfster Charlotte Perkins Gilman zelf doormaakte. Met niets omhanden raakt de vrouw geobsedeerd door het gele behang in haar slaapkamer: het bizarre patroon, de nare geur en de vieze gele vlekken die het achterlaat. Ze begint een vrouwenfiguur achter het behangpatroon te zien en raakt ervan overtuigd dat ze deze moet bevrijden. Met haar verhaal kaartte Gilman het marginaliseren van vrouwen door mannen aan in de samenleving van eind 19de eeuw.

John Henry Dearle, Tom
Tit-behang uitgebracht door
Morris & Co., eind 19de eeuw

Tinten geel

Pigmenten zijn onoplosbare korrels die kleur geven. Om van dit poederachtige materiaal verf te maken wordt het gemengd met een bindmiddel zoals lijnolie of eigeel.

Het oudste gele pigment is gele oker. Het zit in kleiachtige grond die ijzeroxide bevat en het werd al door de mens gebruikt om grottekeningen te maken. Egyptenaren en andere volkeren in de oudheid gebruikten als kleurstof vaak het mineraal orpiment, dat een stralender geel gaf dan gele oker. In de middeleeuwen werd in Europa uit twee metalen loodtingeel geproduceerd. Vanaf de 17de eeuw importeerde men Indisch geel, dat al in India sinds de 15de eeuw verkregen werd uit de urine van koeien die alleen mangobladeren te eten kregen. In de 16de eeuw herontdekte men de productie van Napels geel (later zo genoemd). Het is een van de oudste synthetische pigmenten, want het werd al voor de christelijke jaartelling in Babylonië en Assyrië gebruikt voor het kleuren van keramiek.

Scheikundige experimenten leidden begin 19de eeuw tot de ontwikkeling van allerlei nieuwe tinten geel, waaronder chroomgeel, zinkgeel en cadmiumgeel. De chemische pigmenten waren vaak levendiger dan de natuurlijke pigmenten. Naast eigenschappen zoals intensiteit, dekkend of doorschijnend, mat of glanzend, speelde ook de prijs een rol in de keuze voor bepaalde verf. Natuurlijk oker was het goedkoopst, maar het was vrij donker en niet altijd dekkend. Cadmium was het duurst, vanwege de schaarste van het cadmium metaal, maar het was lichtvast en krachtig van kleur. Pas na 1917 kon cadmium op grotere schaal worden geproduceerd en werd het goedkoper. Chroomgeel was beter geprijsd. Het was

Een Parijse verffabrikant gaf rond 1900 de volgende prijzen per tube olieverf in Franse franken*

Jaune cadmium	3,35 fr.c.
Jaune de chrome	0,85 fr.c.
Jaune de Naples	0,70 fr.c.
Ocre jaune	0,35 fr.c.

* Dat zou nu in euro's respectievelijk € 51,07, € 12,96, € 10,67 en € 5,34 zijn.

Van Goghs favoriete geel om mee te schilderen. De Franse scheikundige Nicolas Louis Vauquelin ontdekte het element chroom eind 18de eeuw, en rond 1815 was het pigment beschikbaar.

Naarmate de kunstmatige kleuren populairder werden, ontstond er ook kritiek. Kunstenaars als William Morris (zie p. 31) vonden de felle tinten onnatuurlijk en lelijk, en pleitten voor de terugkeer naar natuurlijke kleuren. Inmiddels is ook bekend dat veel chemische kleuren schadelijk zijn voor mens en natuur.

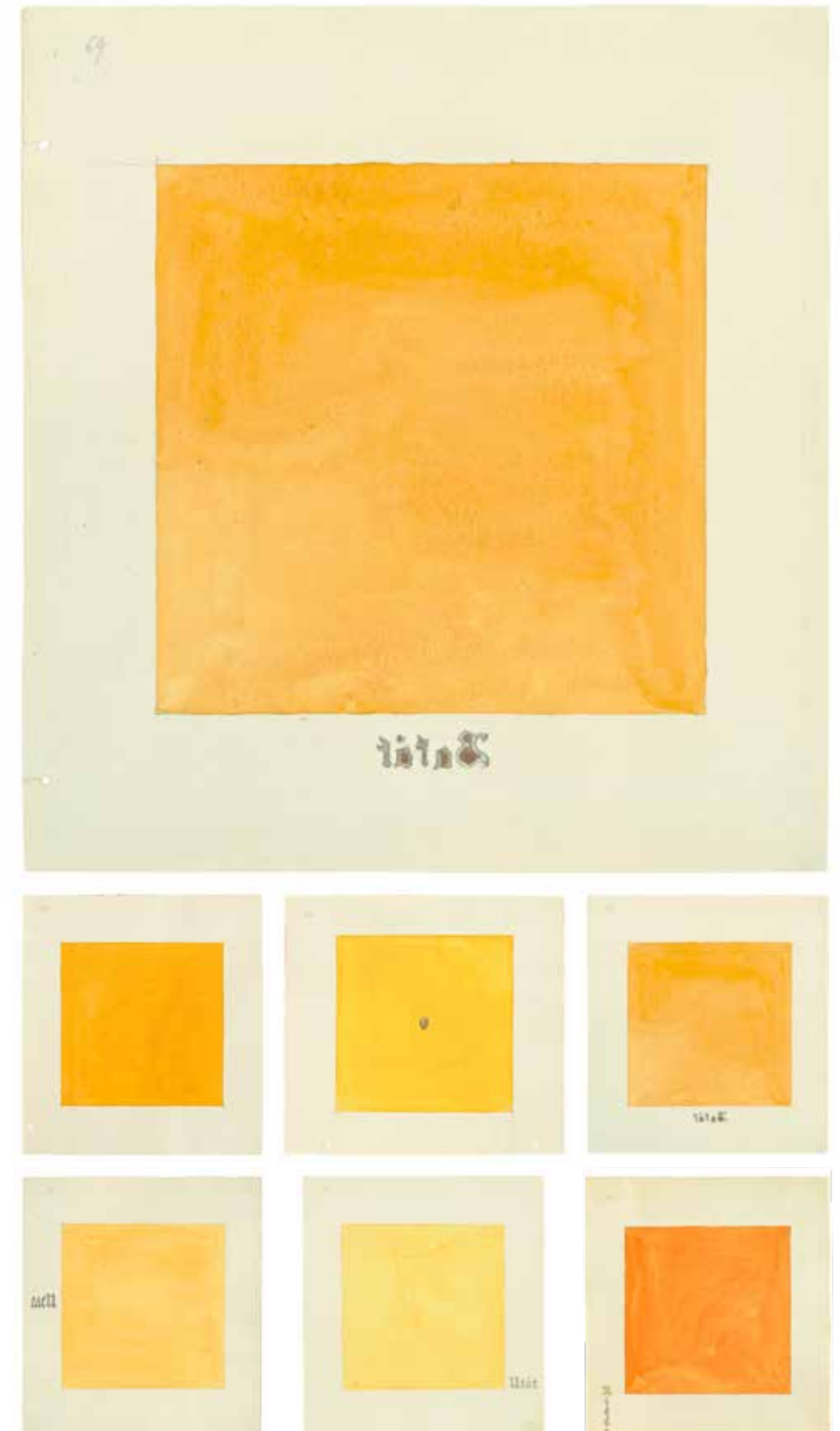
Diverse gele pigmenten, Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) | Rijks erfgoedlaboratorium, Amsterdam

Hilma af Klint

Parsifal

nummers 61, 62, 69, 70, 79, 85
1916

Hilma af Klints *Parsifal*-serie bestaat uit maar liefst 144 veelkleurige, abstracte werken op papier. De titel verwijst naar de middeleeuwse legende over koning Arthur, waarin ridder Parsifal op zoek gaat naar de heilige graal. Af Klint verbeeldde deze zoektocht naar spirituele kennis en het goddelijke als een reis in kleur door verschillende dimensies en bewustzijnsniveaus. Dit idee is gelinkt aan de theosofie (zie pp. 78-79), een mystiek-filosofische beweging waar Af Klint diepgaand door beïnvloed was. Daar betekent de kleur geel 'sterk inzicht' en de gele vlakken in de *Parsifal*-serie verwijzen waarschijnlijk naar een fase in haar innerlijke reis. Sommige werken hebben tekst die een richting aangeeft, zoals *bakât* (achteruit). Al op jonge leeftijd was Af Klint geïnteresseerd in het bovennatuurlijke. Ze hield seances en maakte tekeningen en schilderijen die uit de geestenwereld werden doorgegeven.

Beauford Delaney

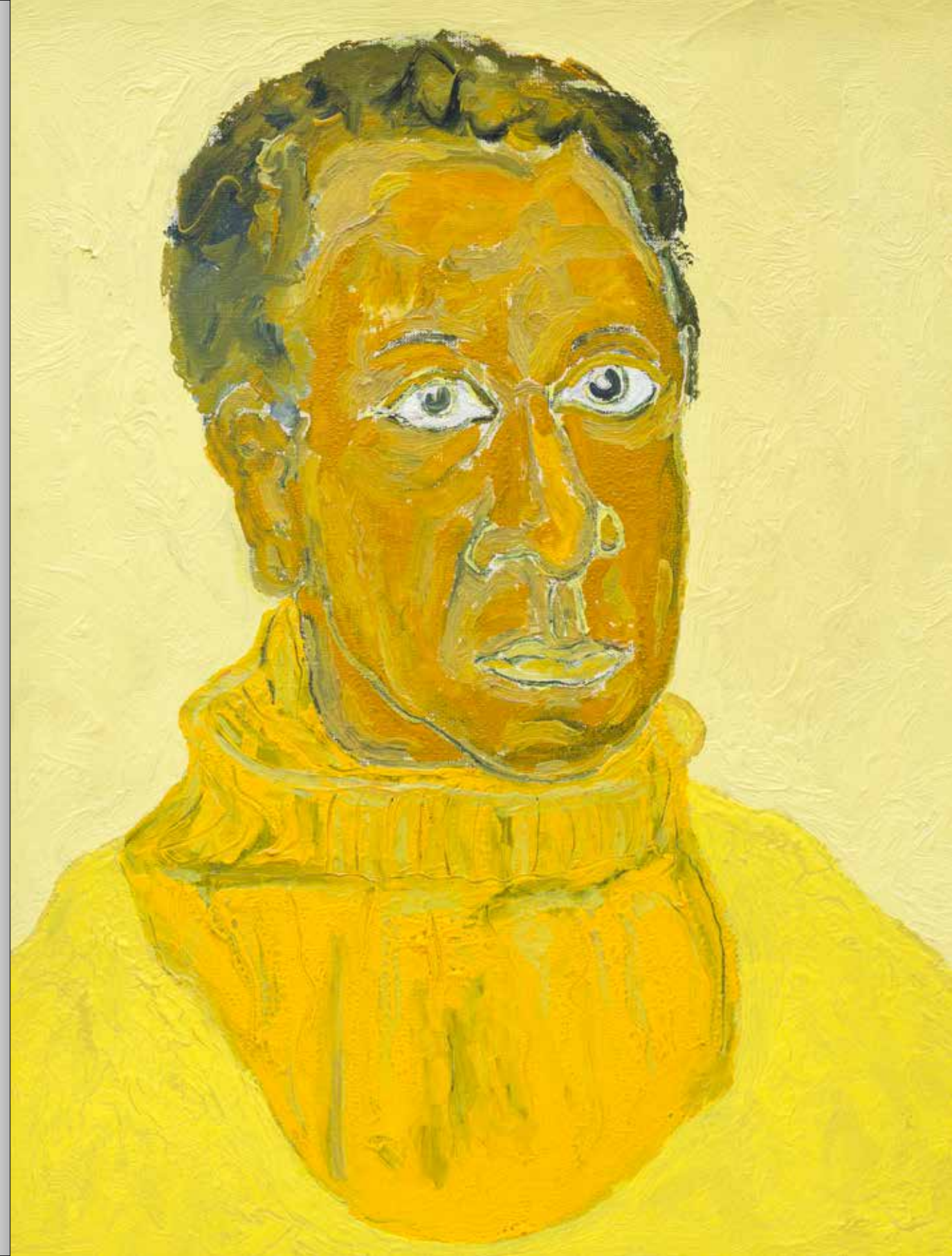
Zelfportret

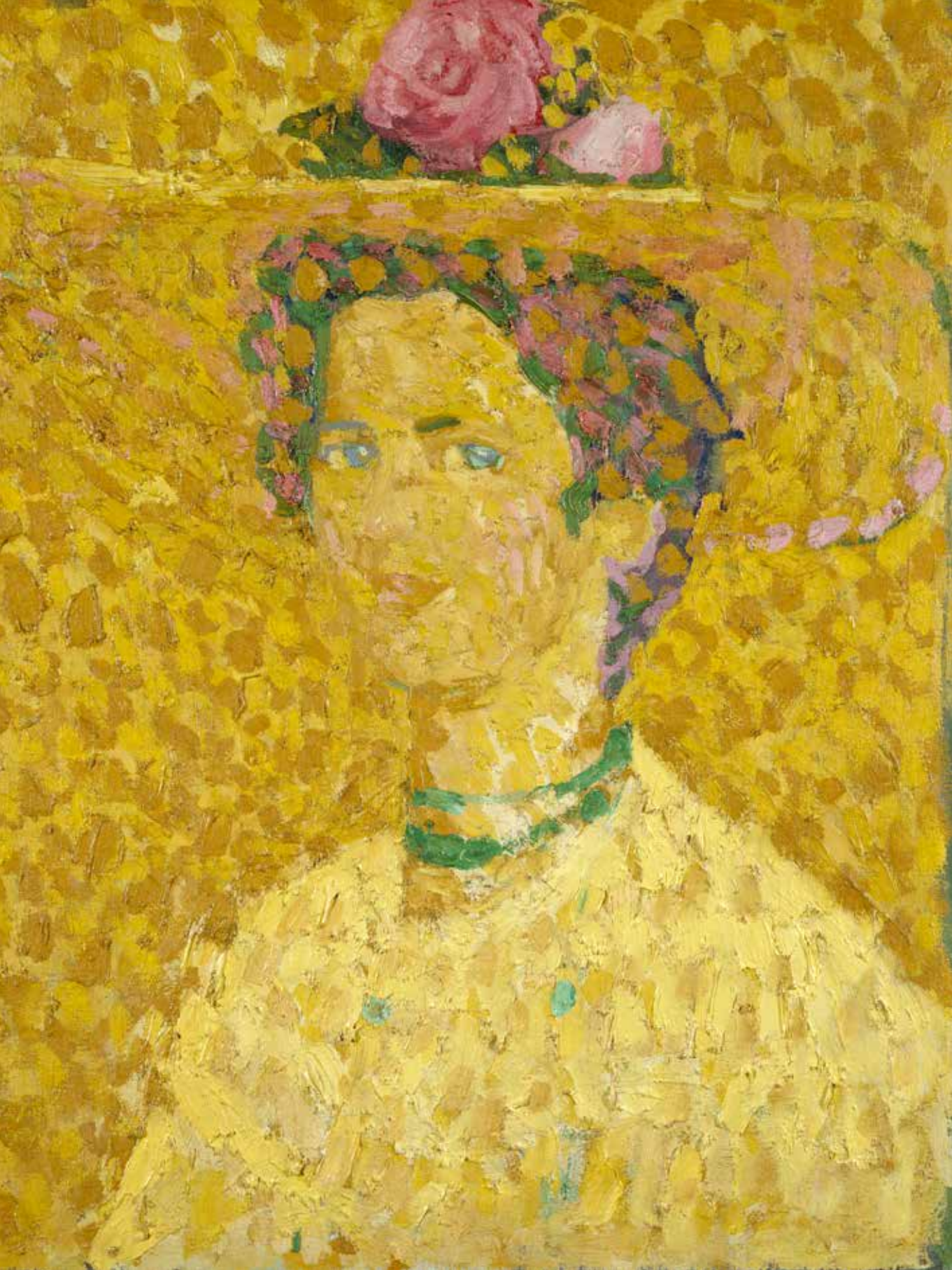
1962

Als er één moderne kunstenaar is die geel als lievelingskleur had, dan is het wel Beauford Delaney. Hij groeide op in Knoxville, Tennessee, en verhuisde in 1929 als jonge schilder naar New York. Hier sloot hij vriendschap met kunstenaars als Georgia O'Keeffe, Jackson Pollock en de schrijver James Baldwin. In 1953 vertrok hij naar Parijs. Hij schilderde talloze portretten van vrienden, zelfportretten en ook abstracte werken. In deze (zelf) portretten probeerde hij in levendige kleuren, vaak geel, de psyche van de persoon te treffen. Als Zwarte, homoseksuele man worstelde Delaney met zijn identiteit en met afwijzing door de maatschappij. In latere jaren kreeg hij te maken met psychische problemen. De kleur geel had een bijzondere en spirituele betekenis voor hem, gelinkt aan het zonlicht; een kleur van heling en verlossing. Ook andere kunstenaars, onder wie Cuno Amiet en František Kupka onderzochten in portretten de verschillende tinten en het psychologische effect van geel.

→
Cuno Amiet, *Hoofd van een vrouw*,
1906

→
František Kupka, *De gele tonen*, 1907

Daar komt de zon!

Als kind teken je de zon in de vorm van een grote gele cirkel met stralen eromheen en soms een glimlachend gezichtje erin. De zon tovert vaak een glimlach op je gezicht. Uit onderzoek blijkt dat een dosis zonlicht het niveau van de gelukshormonen serotonine en endorfine in de hersenen verhoogt, wat een heerlijk gevoel geeft.

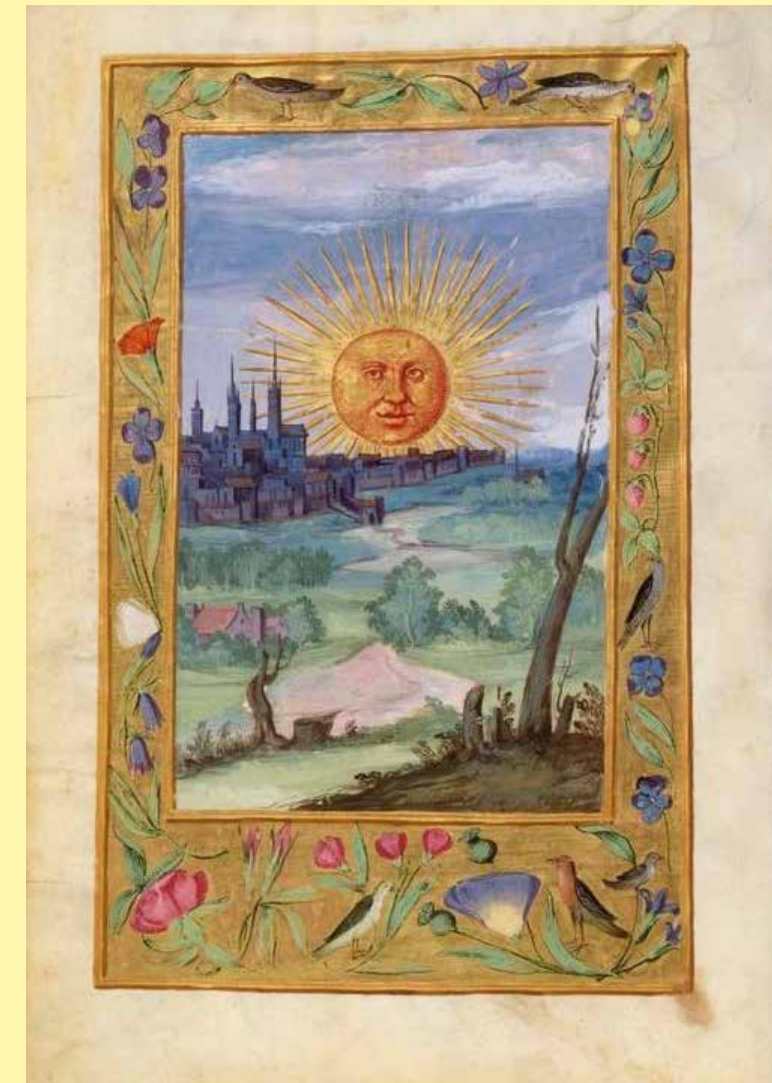
Al sinds de oudheid is de zon een belangrijk focuspunt: ze geeft leven, laat alles groeien en zonder haar kan de mens niet bestaan. In Egypte noemden ze haar Ra, de Grieken noemden haar Helios, en bij de Romeinen was ze Apollo. De zon werd een persoonlijkheid en vereerd als een god. Maar met de komst van het christendom veranderde dat. Niet de zon, maar God werd gezien als de schepper van alles – inclusief de zon zelf. Zelfs toen de astronoom en wiskundige Copernicus aantoonde dat niet de aarde maar de zon het middelpunt van ons universum is, kreeg de zon geen centrale plek in de kunsten. Wel kwamen er 'zonnekoningen' – van Lodewijk XIV tot Napoleon – die de zon en haar gouden stralen gebruikten als symbool van hun macht en goddelijkheid. En naarmate de wetenschap zich ontwikkelde en er nieuwe instrumenten zoals telescopen werden uitgevonden, kwam de zon letterlijk en figuurlijk steeds dichterbij.

Elke dag overspoelt de zon de wereld met licht en geeft deze helderheid, kleur en fonkeling. Kunstenaars legden daar halverwege de 19de eeuw meer en meer de nadruk op en probeerden de effecten van het zonlicht op verschillende manieren te vangen: diffuus zoals Turner (zie pp. 14-15), in losse, snelle verfstreken zoals Van Gogh, of heel precies met kleine stippels zoals Signac (zie pp. 50-51).

De zon, kaart XIX uit de Rider Waite tarot-set, geïllustreerd door Pamela Colman Smith, 1909

In de 20ste eeuw veranderde het beeld van de zon opnieuw, mede door de opkomst van de fotografie, die meer details in beeld bracht. Ze bleek een gigantische gasbol, een energiebron die constant in beweging is. Inmiddels weten we dat de zon slechts een kleine ster is in een oneindig universum, maar ze is nog altijd een bron van licht, warmte en verwondering.

Blad 'De zon' uit een kopie van het alchemistische manuscript *Splendor Solis*, 16de eeuw

Etel Adnan, *Zonder titel*, 2018

***Licht is een
buitengewoon
element. Het is
een wezen op
zichzelf, iets
waar je naar
kijkt en waarin
je kunt wonen***

Etel Adnan

Kleurtoetsen

Vincent van Gogh, *Irissen*, 1890

Op 2 januari 1911 bezocht de Russische schilder Wassily Kandinsky in München een concert van de Weense componist Arnold Schönberg. Kandinsky was onmiddellijk gegrepen door de atonale muziek, waarin composities geen vaste toonsoort hebben. Naar aanleiding van dit concert maakte hij een schilderij. Hij zag allerlei raakvlakken tussen zijn kunst en Schönbergs muziek, en hij voelde dat ze beiden op zoek waren naar een nieuwe richting. In zijn manifest *Über das Geistige in der Kunst* (1912) gebruikte Kandinsky muzikale begrippen en verbond hij muziektonen met kleurtoetsen: 'Kleur is het klavier, de ogen zijn de hamers, de ziel is de piano met haar vele snaren.' Ook koppelde hij kleuren aan het geluid van bepaalde muziek-instrumenten, zo stond donkerblauw voor de toon van een cello en geel voor die van een hoorn of schelle trompet.

Ook voor Van Gogh was de relatie tussen muziek en schilderkunst al belangrijk, zelfs in zijn vroege Nuenense periode. Volgens een vriend 'vergeleek Van Gogh schilderkunst altijd met muziek om de tonen beter te begrijpen. Hij bleef de noten van de piano vergelijken met Pruisisch blauw en donker-groen of donker oker tot helder cadmium.'

Matthias Holl, *Een kleuren-lichtconcert door Alexander László*, 1925

De vermenging van de verschillende zintuigen wordt ook wel synesthesie genoemd: iemand ziet bij een bepaalde toon een specifieke kleur voor zich, ervaart bij een kleur een geluid, of associeert een geur met een kleur. De Russische componist Alexander Skrjabin maakte het 'symfonisch gedicht' *Prometheus* (1910), geïnspireerd door synesthesie. Hij combineerde muziek met licht, kleuren en geuren. Skrjabin ontwikkelde zelfs

een zogenaamd kleurenorgel, waarbij elke toets een eigen kleur had. Bij het indrukken van de toets zou er gekleurd licht verschijnen: toon D (re) stond bij hem voor geel en vreugde.

Wassily Kandinsky, *Impressie III (Concert)*, 1911

De gele klank

1909

Der gelbe Klang (*De gele klank*) is een experimenteel theaterstuk van Wassily Kandinsky uit 1909, op muziek gezet door Thomas de Hartmann. Het werd in 1912 voor het eerst gepubliceerd in de Almanak van kunstenaarsgroep Der Blaue Reiter (De blauwe ruiter), waarvan Kandinsky medeoprichter was. Het uitdrukken van gevoelens was belangrijk voor deze groep, en daarbij kregen kleuren een symbolische betekenis. Het spektakel *Der gelbe Klang* is hier een treffend voorbeeld van en bestaat uit een samenspel van kleur, licht, beweging, tekst en muziek. In zes scènes verschijnen onder meer een in het wit gekleed kind en een man in het zwart, symbolen van leven en dood. Ook zijn er vijf enorme gele reuzen aanwezig, die verwijzen naar het aardse of materiële. Elke kleur had volgens Kandinsky een persoonlijkheid met een eigen klank en sentiment. Geel is warm, aanwezig en kan in intensiteit ook intimiderend zijn. Het stuk kent geen concrete verhaallijn. Het laat Kandinsky's moderne opvattingen zien over de rol van kleur en synesthesie (zie pp. 60-61). Jammer genoeg is het stuk pas in de jaren 1980 voor het eerst opgevoerd en heeft Kandinsky zelf nooit een uitvoering mogen ervaren.

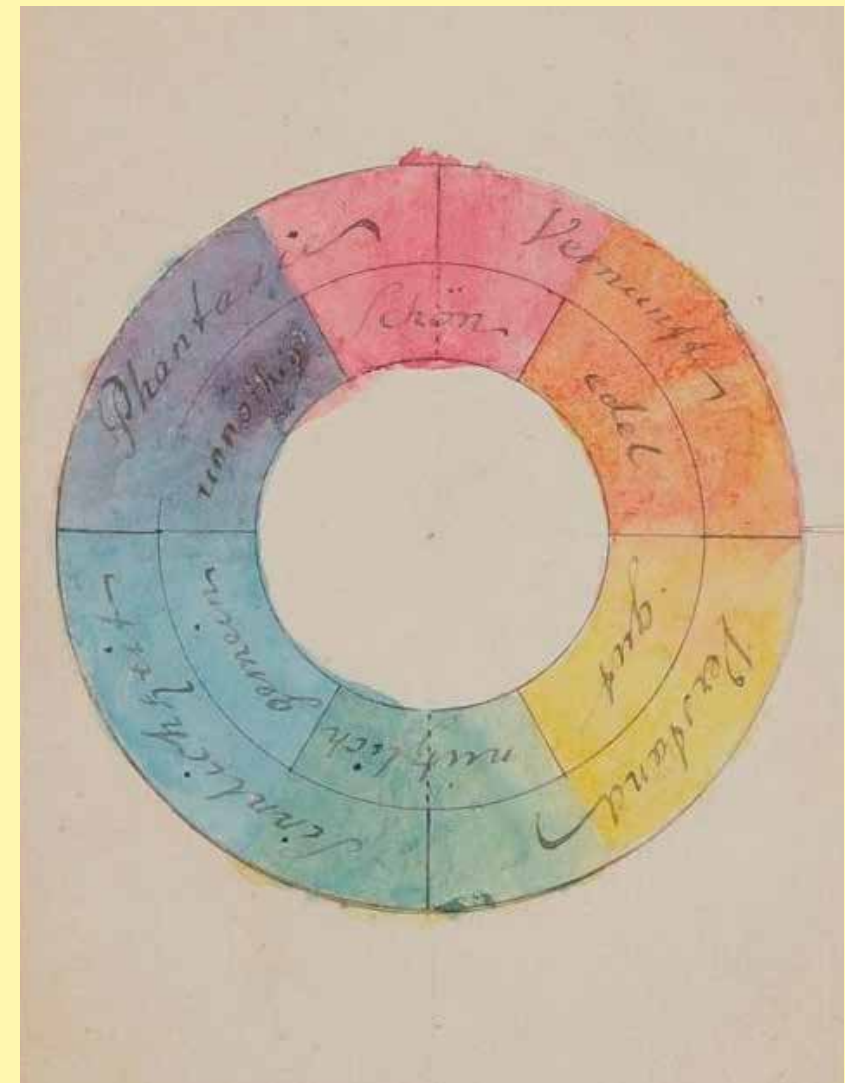
Bayerisches Staatsballett,
Der gelbe Klang, première 4 mei
2014

Kleurtheorie van Goethe

Johann Wolfgang von Goethe was een Duitse alleskunner: denker, schrijver, dichter, bestuurder en nog veel meer. Hij vond zelf het schrijven van zijn kleurtheorie *Zur Farbenlehre* (1810–1812) zijn grootste prestatie. Daarin weerlegde hij Isaac Newtons eerdere theorie dat kleur uit het witte licht voortkwam. Goethe stelde dat kleur ontstond op het punt waar licht en duisternis samenkomen. Vocht of stof kan de atmosfeer minder transparant maken, waardoor wit licht donkerder kleurt. Hij identificeerde twee basiskleuren die de tegenpolen vertegenwoordigden: geel en blauw. Hij gaf deze belangrijkste kleuren kenmerken mee zoals warm versus koud, actief versus passief, dichtbij versus veraf.

Goethe benaderde kleur vanuit de subjectieve (menselijke) ervaring en verbond kleur met kunst, cultuur en psychologie. Geel associeerde hij met 'goed', en plaatste het onder 'verstand'. In zijn observaties merkte hij op dat geel makkelijk een andere waarde kon krijgen: 'Er hoeft maar nauwelijks merkbaar iets te veranderen of het prachtige beeld van vuur en goud slaat om in iets wat je nog het best smerig kunt noemen.' Maar op zijn helderst en puurst ging er niets boven geel. Zowel Turner als Kandinsky werd beïnvloed door Goethes ideeën, zoals de tegenstelling tussen geel en blauw en het idee van de harmonie tussen de 'pure' kleuren geel, blauw en rood.

Johann Wolfgang von Goethe, *Kleurencirkel*, 1809

Doos van rood lakwerk met bolletjes wol

Van Gogh Museum

Voor zijn kleurstudies maakte Vincent van Gogh gebruik van een hulpmiddel, namelijk een doos met bolletjes wol. Er zijn bolletjes met draden van twee verschillende kleuren en bolletjes met diverse tinten van één kleur. Met deze draadjes probeerde Van Gogh de kleurencombinaties uit voordat hij begon te schilderen. Eén bolletje laat precies dezelfde combinatie zien van de verschillende kleuren geel die hij gebruikte in zijn werk *Stilleven met kweeperen, citroenen, peren en druiven* (zie pp. 54-55).

Bas Kusters *Jurk 2018*

Collectie *Dear Sir/Madam; HOPE*

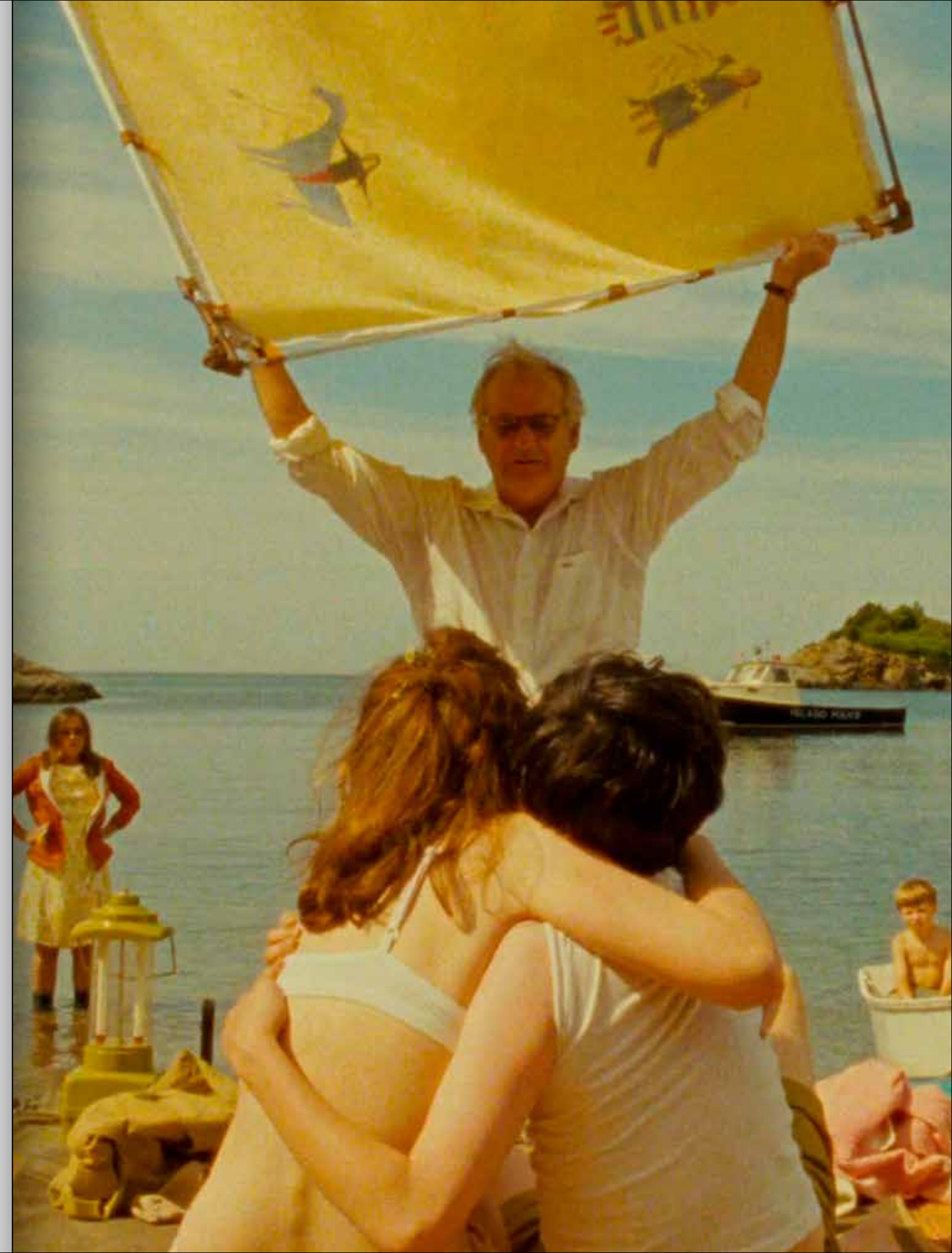
Deze gele jurk maakt deel uit van de collectie en het onderzoeksproject *Dear Sir/Madam; HOPE* van Bas Kusters, een Nederlandse kunstenaar en (mode)ontwerper. Het project uit 2018 gaat over de vraag of, en hoe, je hoop kunt manifesteren en wat het betekent als je dat vanuit een geprivilegieerde positie doet. Met het project reageert Kusters op de verharding en polarisatie in de samenleving en pleit hij voor meer tolerantie. Zoals de kunstenaar zelf zegt: 'Vanaf het begin van het project was het al duidelijk dat ik ook de commercie – de valkuil van de mens – en hoop wilde vormgeven. Daarom heb ik voor ultracommerciële kleuren gekozen, blauw met geel. Denk aan de merken Ikea, Lidl, Zeeman etc. Toch is het project oprecht, humorvol, liefdevol en hoopvol gebleken.' Geel is voor Kusters een belangrijke kleur, die energie geeft, en warmte en positiviteit brengt, maar ook iets onaangepasts heeft.

Wes Anderson *Moonrise Kingdom*

2012

De Amerikaanse regisseur Wes Anderson weet als geen ander kleur in te zetten om een bepaalde sfeer of emotie in zijn films over te brengen. Hij staat bekend om zijn kleurenpaletten, symmetrische 'frames' en oog voor detail waarmee hij een heel eigen wereld creëert voor zijn personages. Zoals in *Moonrise Kingdom* uit 2012, dat het verhaal vertelt van een jongen die wegloopt van zijn scoutinggroep om samen met een meisje op zoek te gaan naar een verlaten strand. Hun zoektocht staat symbool voor de grotere problemen die ze ontvluchten en het 'nieuwe thuis' dat ze bij elkaar vinden. Anderson dompelt de film regelmatig onder in tinten geel om de onschuldige liefde tussen de jonge personages te laten zien. Het monochrome geel – gedempt, zacht en warm – roept de sfeer op van nostalgie en kindertijd.

Napels geel

Gele oker

Indisch geel

Zinkgeel

Chroomgeel - oranje

Zinkgeel

Chroomgeel - citroen

Cadmiumgeel